

Gregorio Penco, *Medioevo monastico*, Roma 1988 ss. 586, *Benedictina* – Edizioni Abbazia S. Paolo (*Studia Anselmiana*, 96).

G. Penco, autor już trzykrotnie wznawianej historii monastycyzmu włoskiego¹, należy do najbardziej znanych i najpłodniejszych współczesnych włoskich badaczy dziejów mnichów. Jego zainteresowania naukowe z okresu ostatnich trzydziestu lat prezentują dwa wydane w 1988 r. zbiory prac. Pierwszy, *Spiritualità monastica. Aspetti e momenti*², liczący 24 artykuły, z których znaczna część poświęcona jest okresowi nowożytnemu i współczesności, doczekał się już gruntownych omówień³. Drugi, bardziej „historyczny” i „średniowieczny” w zawartości, który przedstawiam polskiemu czytelnikowi, nie przyciągnął, mimo interesującej treści, takiej uwagi.

Składa się nań 26 prac Autora z lat 1961–1987. Całość rozpoczyna krótka refleksja historiograficzna nad czynnikami wpływającymi na sposób postrzegania i prezentowania monastycyzmu średniowiecznego w czasach nowożytnych i najnowszych (*Il medio evo monastico tra significato storico e ricoperta*, 1987 s. 9–20). Artykuł ten jest reprezentatywny dla zainteresowań G. Penco, nie stroniącego od tego typu opracowań⁴. Również w omawianym zbiorze znajdujemy ich kilka. Wymieńmy przede wszystkim trzy przeglądy badań,

¹ *Storia del monachesimo in Italia dalle origini alla fine Medio Evo*, Roma 1961, wyd. 2 zm. 1983, wyd. 31988; Tenże, *Storia del monachesimo in Italia nell'epoca moderna*, Rzym 1968. Zob. też G. Penco, *Storia della Chiesa in Italia*, Vol. I. *Dalle origini al Concilio di Trento*, Milano 1977, oraz *Bibliografia di Gregorio Penco OSB*, „*Benedictina*” t. 38:1991 s. 287–306 (do 1991 r. łącznie, z okazji 65-lecia Autora).

² Praglia 1988 (*Scritti Monastici*, 9). Nieznany mi jest najnowszy zbiór, G. Penco, *Il monachesimo fra spiritualità e cultura*, Milano 1991.

³ D. Missone, „*Revue Bénédictine*” t. 98:1988 s. 428–419; D. Oglia-ri, „*Biulletin de Théologie ancienne et médiévale*” t. 14:1989 s. 581; A. Fra-cheboud, „*Collectanea Cisterciensia*” t. 51:1989 s. 368–369.

⁴ Zob. G. Penco, *Storia del Monachesimo o storia dei monasteri?*, „*Benedictina*” t. 33:1986 s. 519–525, gdzie starsze prace.

nie wolne od własnych postulatów Autora: *Tomi ed aspetti ecclesialogici della tradizione monastica* (1968 s. 235–276), *Rassegna di studi sulla spiritualità monastica medievale* (1966 s. 277–306) i *La teologia monastica: bilancio di un dibattito* (1979 s. 537–548), a także aż nazbyt rocznicowy *S. Benedetto nella storia della Cristianità occidentale* (1980 s. 61–80).

Rola monastycyzmu w okresach przełomów cywilizacyjnych, przede wszystkim w momencie umierania antyku i rodzenia się średniowiecznej rzeczywistości, to następny obszar dociekań G. Penco. Autor rysuje pozycję monastycyzmu na granicy dwu cywilizacji, wskazując na wagę tego usytuowania, które pozwoliło mnichom odegrać istotną rolę nie tylko w zachowaniu, ale i powolnej transformacji i asymilacji dziedzictwa starożytności (*Il monachesimo nel passaggio dal monto antico a quello medievale*, 1981 s. 21–39); *Una componente della cultura monastica: la tradizione popolari*, 1983 s. 307–350; *Il monachesimo e la formazione della coscienza europea*, 1965 s. 549–567). Nic przeto dziwnego, że monastycyzm uzyskał i utrzymał przez praktycznie całe średniowiecze tak duże znaczenie (*Medioevo e santità monastica: un'equazione?*, 1983 s. 473–491), tracąc je dopiero pod naporem „nowych” czasów, „nowego” społeczeństwa i „nowej” pobożności – czyli praktycznie z końcem średniowiecznego świata; jednakże nie bez znamionującej ciągłą żywotność walki o dostosowanie się do przemian otaczającego go świata, zakończony przecież częściowym sukcesem (*Il mondo monastico italiano e la crisi della religiosità medievale*, 1978 s. 569–583) ⁵.

Historyka zainteresują też z pewnością artykuły związane z badaniami Autora nad monastycyzmem średniowiecznych Włoch. Na początku ponownie okres przełomu. Wydanie drukiem reguły z Novat (1 ćw. VI w.) ⁶, słusznie uznanej przez G. Penco za kolejną z licznych w tym czasie *regulae mixtae*, stało się dla Autora punktem wyjścia dla rozważań nad kondycją monastycyzmu na półwyspie apenińskim w tak ważnym VI w., prowadząc go nieuchronnie do kwestii genezy *Reguły Mistrza* i, jak przyjmuje Autor w zgodzie z wynikami najnowszych badań, zależnej od niej *Reguły* Benedykta z Nursji (*Condizioni e correnti del monachesimo in Italia nel Secolo VI*, 1980 s. 41–60). Dwa kolejne istotne zagadnienia w dziejach monastycyzmu, to jego związek z rozwojem kultu świętych i relikwii, ciekawie zary-

⁵ Do tego tematu nawiązuje ciekawa praca G. Penco, *I secoli XI–XII: apogeo o crisi del monachesimo?* „Benedictina” t. 38:1991 s. 351–363.

⁶ E. Villegas, *Les Sentences pour les moines de Novat le catholique*, „Revue Bénédictine”, 86, 1976, s. 49–74.

sowane przez G. Penco dla Włoch północnych (*Monasteri in alta Italia e culti santorali. Tipologia e vie d'irradiazione*, 1983 s. 431–471) oraz stosunki między klasztorami i miastem, tak przecież istotne właśnie dla relatywnie bardzo w średniowieczu zurbanizowanej Italii (*Un assetto della società medievale italiana: il rapporto monasteri – città*, 1979 s. 411–430).

Najważniejsze kwestie dotyczące tradycji i duchowości monastycznej, oto kolejny obszar badań G. Penco zaprezentowany w omawianym zbiorze. Na początku wymieńmy szkic na temat ciągle aktualnego i powracającego w historiografii problemu opata w tradycji monastycznej, owego patriarchy, ojca i władcy klasztoru, mającego fundamentalne znaczenie dla dziejów mnichów (*La figura dell'abate nella tradizione spirituale del monachesimo*, 1970 s. 371–385) ⁷. Rozważania Autora nad pierwszym rozdziałem *Reguły* św. Benedykta, tak przecież ważnym dla ukształtowania się zachodniego modelu monastycyzmu (*Il capitolo „De generibus monachorum” nelle tradizione medievale*, 1961 s. 493–513) prowadzą Go do stojącego w znacznej mierze w opozycji do tego modelu zagadnienia ascezy i męczeństwa w praktyce i duchowości średniowiecznych mnichów (*Forme ascetiche e pratiche penitenziali nelle tradizione monastica*, 1968 s. 351–369; *Il ricordo dell'ascetismo orientale nelle tradizione monastica de Medio Evo europeo*, 1963 s. 515–535; *Eucarestia, asceti e martirio spirituale*, 1965 s. 387–398; *La spiritualità del martirio nel Medio Evo*, 1961 s. 399–410).

Określenie Benedykta z Nursji przez Grzegorza Wielkiego mianem *Vir Dei* stanowi punkt wyjścia dla rozważań Autora nad hagiografią klasztorną i jej związkami z *Pismem Świętym* (*La figure bibliche del „Vir Dei” nell'agiografia monastica*, 1968 s. 81–97). Dalsze dociekania G. Penco dotyczą postaci Jana Chrzciciela w piśmiennictwie zakonnym i genezy ukształtowania się jego wyobrażenia jako prekursora ideału monastycznego (*S. Giovanni Battiste nel ricordo del monachesimo medievale*, 1961 s. 99–131), a także osoby Benedykta z Nursji (*S. Benedetto nel ricordo del Medio Evo monastico*, 1969, s. 173–187). Dodajmy do tego krótki szkic na temat modelu życia kontemplacyjnego (*Maria, modello della vita contemplativa secondo Gioacchino da Fiore*, 1967 s. 207–213) oraz cykl prac dotyczących znaczenia postaci Chrystusa i duchowości pasywnej w monastycyzmie (*Gesù Cristo nella spiritualità monastica medievale*, 1971 s.

⁷ Zob. też G. Penco, *L'abate e la comunità nelle Regole „Magistri” e „Benedicti”*, w: Tegoż, *Spiritualità* (jak w przyp. 2), s. 96–110.

407–445; *L'imitazione di Christo nell'agiografia monastica*, 1966 s. 171–191; *Aspetti del mistero dela Croce*, 1966 s. 193–205).

Kończąc tę krótką z konieczności prezentację niewielkiej części dorobku naukowego G. Penco nie sposób nie zauważyć dwu ważkich braków. Po pierwsze, nieobecności problematyki i źródeł dotyczących monastycyzmu środkowoeuropejskiego w badaniach Autora. Jest to zresztą cecha charakterystyczna dla wszystkich ogólnych zarysów (a takich w prezentowanym zbiorze jest wiele) powstających za Zachodzie Europy; z wyraźnym uszczerbkiem dla zrozumienia całości ewolucji monastycyzmu, który jest wszak zjawiskiem ogólnochrześcijańskim. Po drugie, nieobecność dużej części problematyki poruszanej przez G. Penco w polskiej i, szerzej, środkowoeuropejskiej literaturze dotyczącej monastycyzmu. Niewątpliwie w dużej mierze winna tu jest bardzo uboga — zwłaszcza w porównaniu z zachodnią — podstawa źródłowa. Faktem pozostaje jednak, że nie może to usprawiedliwiać braku szeregu pytań w kwestionariuszu badawczym historyków monastycyzmu z tego regionu Europy. Być może jakiś wpływ ma na taką sytuację stosunkowo niewielka liczba osób zajmujących się tą problematyką. Brak rozpoznania roli monastycyzmu w Europie Środkowo-Wschodniej prowadzi do, nigdy chyba nie wyrażonego głośno, przekonania o stosunkowo jego mniejszym tu znaczeniu. W ten sposób obie nieobecności wzajemnie się tłumaczą i pogłębiają. W uniwersalnej cywilizacji europy średniowiecznej oraz jeszcze bardziej jednorodnej i, mimo wszelkich różnic zewnętrznych, powiązanej ze sobą kulturze monastycznej typu zachodniego, obie nieobecności są nieusprawiedliwione i szkodliwe dla poznania rzeczywistości.